

УДК 373.1

О.Г. Стадник

**ПРОБЛЕМА ВДОСКОНАЛЕННЯ УРОКУ ЯК ОСНОВНОЇ
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ**

Статтю присвячено проблемі класифікації уроків, їх змісту, структури та практичному використанню. Розглянуто основні типи уроків, зокрема на прикладі шкільної географії. Обґрунтовано необхідність їх удосконалення в сучасних умовах. Висвітлено питання про можливості підвищення ефективності уроку відповідно до сучасної парадигми шляхом зміни таких його компонентів, як цілі та зміст.

Ключові слова: середні загальноосвітні заклади, урок, тип уроку, географія, компоненти, парадигма.

Статья посвящена проблеме классификации уроков, их содержанию, структуре и практическому использованию. Рассмотрены основные типы уроков, в том числе на примере школьной географии. Обоснована необходимость их совершенствования в современных условиях. Рассмотрены вопросы возможности повышения эффективности урока в соответствии с современной парадигмой путем изменения таких его компонентов, как цели и содержание.

Ключевые слова: средние общеобразовательные учреждения, урок, тип урока, география, компоненты, парадигма.

The article deals with the classification of the lessons of their content, structure and practical use. The main types of lessons, including the example of school geography. The necessity of improvement in current conditions. Questions of opportunities for improving the lesson in accordance with the modern paradigm by changing its components such as objectives and content.

Key words: secondary educational institutions, lesson, type lesson, geography, component, paradigm.

Постановка проблеми. Освіта — один з основних видів діяльності людини. Вона передбачає відбір форм організації навчання, які являють собою цілеспрямовану, методично оснащену систему пізнавального, розвиваючого і виховного спілкування, заснованого на взаємодії вчителя і школярів. Основною формою організації навчання в середніх загальноосвітніх закладах є урок. Він посідає центральне місце у процесі формування системних знань, відпрацюванні та застосуванні взаємопов'язаних умінь і навичок, розвитку здібностей, набуття досвіду діяльності і спілкування. Це зумовлює прагнення теоретиків і практиків створити і впровадити такі технології уроку,

які дозволяють ефективно вирішувати завдання освіти, розвитку і виховання.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика класифікації уроків, а також їх змісту, структури та використання в практичній діяльності розглядається в багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема про зміст уроків географії різних типів йдеться у працях українських фахівців В. Андрєєвої, С. Коберника, Р. Коваленко, В. Корнеєва, Т. Назаренко, А. Сиротенко, О. Топузова. Водночас питання про можливості їх удосконалення відповідно до сучасних умов висвітлено недостатньо.

Мета статті — з'ясувати особливості сучасного уроку як форми організації навчання; розглянути його основні типи, які характеризуються певними методичними особливостями; виявити можливі напрями вдосконалення уроку в умовах зміни парадигми навчання на прикладі географії.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі урок розглядається як форма організації навчання з групою учнів постійного складу за затвердженим розкладом. «Незважаючи на малу тривалість, урок складний і відповідальний етап навчального процесу — від якості окремих занять в кінцевому підсумку залежить загальна якість шкільної підготовки» [11, с. 520]. Сутність і призначення цієї форми організації навчання залежить від закономірностей і принципів навчання. Зазвичай вважають, що в уроці представлені всі компоненти навчально-виховного процесу. Відомий педагог А. Бударний дав йому таке визначення: «... це організаційна форма навчання, за якої вчитель упродовж точно встановленого часу і в спеціально відведеному місці керує колективною пізнавальною діяльністю учнів з урахуванням індивідуальних особливостей кожного, використовуючи різні засоби, що забезпечують оволодіння всіма учнями основ досліджуваного матеріалу безпосередньо в процесі навчання, який створює умови виховання і розвитку пізнавальних і творчих здібностей школярів» [1].

Дещо інше бачення у М. Махмутова: «Урок — це динамічна і варіативна форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії (діяльності та спілкування) певного складу вчителів (викладачів) та учнів, що включає зміст, форми, методи і засоби навчання та систематично застосовується (в однакові відрізки часу) для вирішення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання» [9, с. 43 — 78]. І. Харламов зазначає, що, «розкриваючи дидактичні основи уроку, як і інших організаційних форм навчальної роботи, не слід забувати, що їм

повною мірою властиві ті структурні компоненти, які характеризують процес навчання в цілому, а саме: цільовий, потребнісно-мотиваційний, змістовний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий, контрольно-регулювальний і оціночно-результативний» [12]. Учені-дидакти мають спільну думку, що урок містить усі основні компоненти навчально-виховного процесу: мету, зміст, методи, форми та засоби навчання, діяльність з організації та управління.

Упродовж більше двох століть урок був об'єктом класифікації, але до сьогодні цю проблему остаточно не вирішено. «Залежно від того, які ознаки (сторони) уроків беруться за основу, виділяються різні типи навчальних занять» [11, с. 522]. Найбільш продуману класифікацію уроків дав К. Ушинський. Він розрізняв такі типи уроків: змішані, метою яких є повторення вивченого, пояснення і закріплення нового матеріалу; усних вправ; письмових вправ; перевірки і оцінки знань [12].

Запропонована класифікація зберігає своє наукове значення дотепер, проте сучасна дидактика аналізує уроки значно детальніше [6]. У 1956 р. І. Казанцев запропонував проводити на початку навчального року «перші (вступні) уроки» [4, с. 114 – 115]. Згодом вони знайшли відображення і в роботах географів. Зокрема в навчально-методичному посібнику «Методика викладання географії у школі» зазначається, що він є «вступом до вивчення одного з курсів географії або початком вивчення великого розділу курсу» [5, с. 36]. С. Івановим був представлений «урок навичок (тренувальний урок)». У багатьох авторів, зокрема В. Оніщука, розглядаються «уроки застосування отриманих знань на практиці» [10]. Зважаючи на величезну роль карти, картографічного методу, а також практичних методів навчання, даний тип уроку значно поширився в шкільній географії. Але, якщо в посібнику «Методика викладання географії у школі» він надається саме у вищезазначеному трактуванні, а також як «закріплення та формування вмінь і навичок», то російський фахівець І. Душина характеризує його як «урок формування (або вдосконалення) умінь» [2, с. 161].

І. Казанцевим було запропоновано й «урок аналізу якості знань школярів на основі виконаних письмових чи інших практичних робіт». Іншими авторами урок подібного змісту названий інакше: М. Махмутовим – «уроком контролю та корекції знань, умінь і навичок»; В. Оніщуком – «уроком перевірки, оцінки і корекції знань»; І. Харламовим – «уроками перевірки і оцінки знань, умінь і навичок», І. Душиною – «уроком перевірки та обліку знань». У С. Ко-

берника до уроків корекції та контролю належать уроки перевірки та обліку знань, узагальнення знань, уроки-заліки, самостійні та контрольні роботи.

Більшістю авторів описується та аналізується «урок первинного ознайомлення з матеріалом», запропонований С. Івановим у 1952 р. Іноді він має інші назви, але зберігає свій дидактичний зміст. Так, даний тип уроку у С. Коберника та І. Душиної називається «уроком вивчення нового матеріалу», у В. Оніщука — «уроком засвоєння нових знань», у І. Казанцева, І. Харламова — «уроком викладу нового матеріалу вчителем». Значного поширення набули комбіновані чи змішані уроки. У посібнику «Методика викладання географії в школі» даний тип представлений як один з найпоширеніших у практиці вчителів. Наголошується і на його недоліках, зокрема постійному повторі, коли схема уроку перетворюється у стереотип [5].

У цілому в географії основними типами уроків, які характеризуються певними методичними особливостями, є такі: вступні, комбіновані, вивчення нового матеріалу, розширення та поглиблення знань, застосування набутих знань на практиці (закріплення та формування вмінь і навичок), корекції та контролю.

Цей перелік доповнює В. Корнєєв. З огляду на мету й організацію пізнавальної діяльності учнів у профільній школі до основних типів уроків, на його думку, зокрема належать: урок узагальнення знань і вмінь, урок повторення навчального матеріалу, урок самостійних робіт, проблемний урок [7].

Значно менше уваги в роботах учених-дидактів приділяється основним компонентам уроку. У сучасних умовах це стає нагальною необхідністю у зв'язку із формуванням у педагогіці нової парадигми. Вона розглядається як сукупність фундаментальних наукових установок і передбачає орієнтацію навчального процесу на формування компетенцій. Компетентнісна парадигма формує власну логіку формування освітнього простору. Так, в умовах мінливого світу все виразніше виявляється обмеженість можливості в передачі інформації наступним поколінням. Це пов'язано з тим, що з одного боку вона все швидше зростає, а з іншого — морально застаріває. Тому компетентнісна парадигма проголошує підготовку людини, яка володіє не набором фактів, а способами їх технологічного отримання, надає перевагу самоосвіті.

У зв'язку з цим повинна змінюватися триєдина ціль уроку. Завдання пов'язані із засвоєнням знань, формуванням умінь і навичок значною мірою вирішуватимуться в процесі самостійної роботи, яка

сприяє підготовці учнів до життя, поведінки в природі і суспільстві. Все більше уваги необхідно приділяти розвитку здібностей, пам'яті, мови, уяви, мислення, особистісних якостей.

У цілому логіка розвитку педагогіки зміщує акценти з отримання готових знань до їх самостійного «добування» і «побудови» самими учнями. Саме учень стає центром навчального процесу. Це становить основу особистісно орієнтованого навчання, яке надає школяреві можливість реалізуватися в навчальній діяльності та навчальній поведінці, опираючись на свої здібності, інтереси, ціннісні орієнтації і суб'єктивному досвіду. Якщо в когнітивній парадигмі навчання розглядається як викладання та учіння (вчитель передає учням знання, вміння і навички, а вони їх засвоюють і відтворюють), то в особистісно орієнтованій — це спільна діяльність учня і вчителя, спрямована на індивідуальну самореалізацію учня і розвиток його особистісних якостей під час освоєння предметів, що вивчаються.

У цих умовах постає необхідність розглянути можливі шляхи вдосконалення змісту уроку. Так, змістовний компонент уроків географії повинен передбачати відбір знань про сучасну картину світу: світоглядні ідеї, фундаментальні закони, теорії, закономірності, що відображають логіку розвитку суспільства та його взаємозв'язки з природою та економікою. Вони складають основу світогляду учнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, урок розглядається як форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії певного складу вчителів та учнів. Він містить мету, зміст, методи, форми та засоби навчання, діяльність з організації та управління. В умовах зміни парадигми виникає необхідність удосконалення уроку. Його основною метою стає засвоєння знань, формування умінь і навичок під час самостійної роботи, яка сприяє підготовці учнів до життя, поведінки в природі і суспільстві.

Докладного розгляду потребують шляхи вдосконалення інших компонентів уроку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бударный А.А.* Индивидуальный подход в обучении // Сов. педагогика. — 1965. — №7. С. 70 — 83.
2. *Душина И.В.* Как учить школьников географии: Пособие для начинающих учителей и студентов педагогических институтов и университетов по географическим специальностям / И.В. Душина, Г.А. Понурова. — М., 1996. — 192 с.
3. *Иванов С.В.* Типы и структура уроков. М.: Учпедгиз, 1952. — 152 с.
4. *Казанцев И.Н.* Урок в советской школе. М.: Учпедгиз, 1956. — 351 с.

5. *Коберник С.Г.* Методика викладання географії в школі: Навчально-методичний посібник / С.Г. Коберник, Р.Р. Коваленко, П.О. Масляк, О.Я. Скуратович. — К.: Стафед-2, 2000. — 320 с.
6. *Корнєєв В.П.* Сучасний урок географії: підготовка до уроку, тематичне і поурочне планування / В.П. Корнєєв // Географія та основи економіки в школі. — Київ: Педагогічна преса. — 2008. — №1. С. 2 — 7.
7. *Корнєєв В.П.* Урок географії у профільній школі. Адреса доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pbgo/2010_12/19_Korn.pdf.
8. *Махмутов М.И.* Развитие познавательной активности учащихся // Нар. образование. — 1963. — №8. С. 29 — 35.
9. *Махмутов М.И.* Современный урок и пути его организации. М.: Педагогика, 1975. — 184 с.
10. *Онищук В.А.* Урок в современной школе: Пособие для учителя. — М.: Просвещение, 1986. — 158 с.
11. *Подласый И.П.* Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. — 576 с.
12. *Харламов И.Ф.* Педагогика. — М.: Гардарики, 1999. — 520 с.